

H O L N D F S T V L

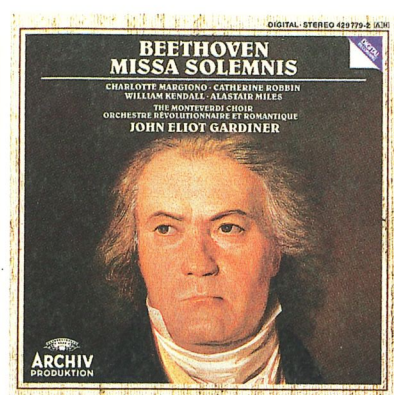
CONCERTGEBOUW 27 JUNI 1996

Ludwig van Beethoven
Missa solemnis

John Eliot Gardiner

BEETHOVEN

Na zijn zeer succesvolle reeks met Mozart-opera's staat John Eliot Gardiner voor de volgende uitdaging met een groots opgezet Beethoven-project. Reeds eerder in deze cyclus verschenen Gardiners bejubelde opnames van Beethovens complete symfonieën en de Missa Solemnis.

5 CD-box, adviesprijs nu tijdelijk f 139,-* 5 CD 439 900-2 CD van de Maand, adviesprijs f 35,-* CD 429 779-2

* t/m 30 juni 1996

Ludwig van Beethoven (1770-1827)

Missa solemnis op.123 (1819-'23)

27 juni 1996, 20.15 uur
Concertgebouw, Grote Zaal
Einde circa 21.30 uur.
Er is geen pauze.

Kyrie
Assai sostenuto (Mit Andacht)

Gloria
Allegro vivace

Credo
Allegro ma non troppo

Sanctus
Adagio (Mit Andacht)

Agnus dei
Adagio

solisten
Luba Orgonasova sopraan
Bernarda Fink mezzosopraan
William Kendall tenor
Alastair Miles bas

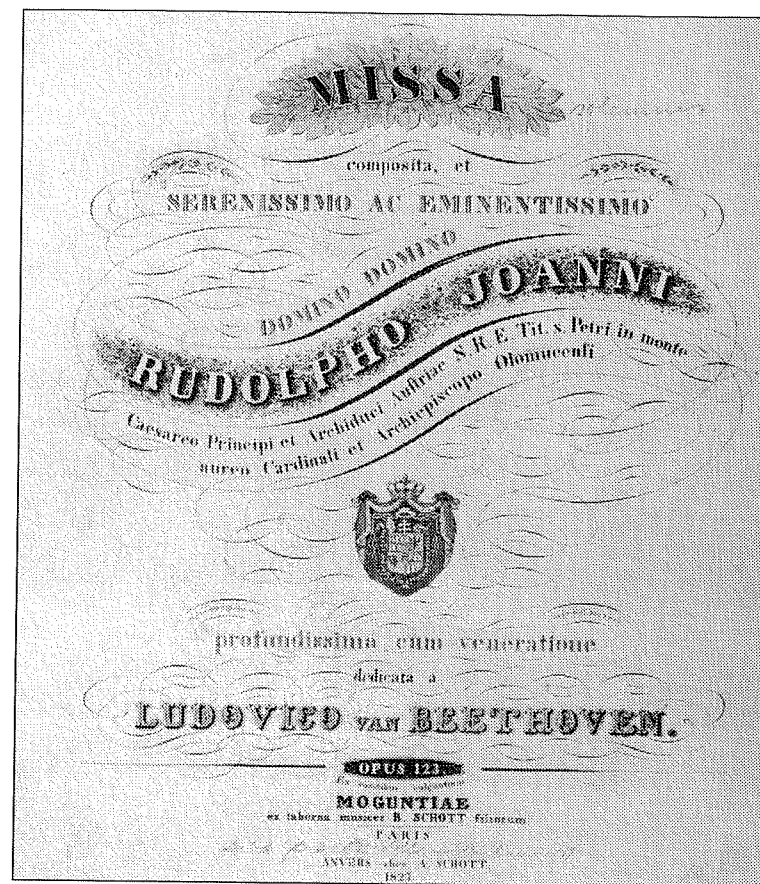
Monteverdi Choir

**Orchestre Révolutionnaire
et Romantique**

muzikale leiding
John Eliot Gardiner

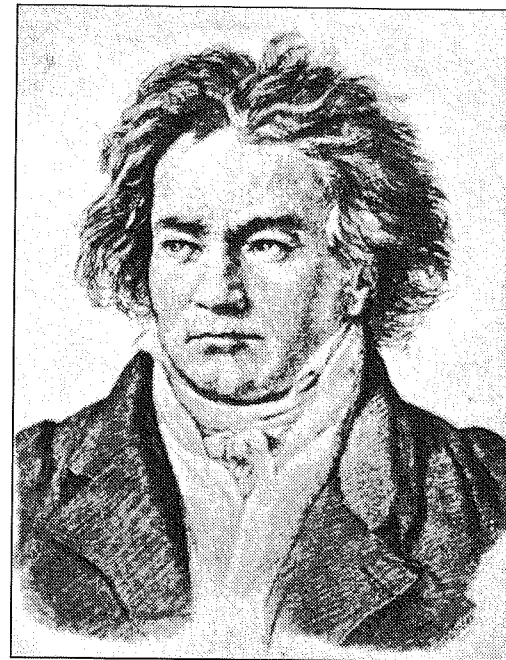
Bel gratis 06-0561 voor een proefabonnement

Door Hélène Nolthenius

Hij hield niet van vorsten en hield niet van prelaten, maar toen aartshertog Rudolph von Habsburg, broer van de keizer, geïnstalleerd zou worden als kardinaal/aartsbisschop van Olomouc (Olmütz), schreef Beethoven een mis voor hem. Rudolph bewonderde Beethovens muziek en was bovendien dol op opdrachten. Hij zal het werk dus dankbaar aanvaard hebben, ook al kwam het jaren na de plechtigheid - hij kon er in zijn kerk weinig mee beginnen - en ook al had zijn intronisatie feitelijk alleen als voorwendsel gediend: uit Beethovens schetsboeken blijkt dat de componist al veel eerder over een mis liep te denken.

De vertraging en de geringe liturgische bruikbaarheid houden enig verband met elkaar. Ziekte, geldzorgen en conflicten rond en met zijn pupil, neef Karl, leidden ertoe dat Beethoven bijna zes jaar met de Missa bezig is geweest. Maar juist daardoor groeide ze onder zijn handen vandaan, zodat hij ten slotte met de bijbehorende liturgie niet veel méér rekening hield dan, indertijd, met de 'ellendige fiedel' van een tegenstribbelende violist, of - om bij het onderwerp te blijven - met de vocale mogelijkheden van de zangers die het werk tot klinken moesten brengen. Het is bekend dat Beethoven zich nooit helemaal op zijn gemak voelde met zangstemmen: 'Instrumentalisten kann ich alles zumuten, bei der Gesangskomposition muß ich stets fragen: Läßt sich das singen?' Heeft hij zich die vraag werkelijk 'stets' gesteld terwijl hij aan de mis werkte? Tijdgenoten dachten van niet. In één van de *Konversationshefte* waarvan de dove meester zich sinds 1819 voor het houden van gesprekken bediende, zijn we getuigen van een poging, ondernomen door sopraan Sontag en alt Unger, om hun partijen wat lager en zingbaarder gereviseerd te krijgen. Kennelijk vergeefs. 'So quälen wir uns in Gottes Namen weiter', schreef Henriette Sontag... en richtte daarmee een wegwijzer op voor alle zangers die zich aan de mis of de Negende symfonie wilden wagen, tot op de huidige dag. De Missa of de Negende: het is niet geheel duidelijk waartegen de twee 'heksjes' protesteerden, want het concert waarop ze zich voorbereidden (7 mei 1824), hield zich bezig met beide werken. Het doet er weinig toe, want de Missa *solemnis* en de Negende symfonie liggen vlak naast elkaar, en niet alleen vocaal. Beethoven heeft herhaaldelijk aan verschillende stukken tegelijk gewerkt, de Vijfde/Zesde symfonie, en de Zevende/Achtste zijn daar beroemde voorbeelden van. ('Ich mache nichts so fort und fort ohne Unterbrechnung. Immer Arbeite ich an mehrerem zugleich, bald nehme ich dies, bald das vor.') Op die wijze zijn ook de mis (op.123, in D Groot) en de Negende (op.125, in d klein) opgegroeid. Als het ware in één adem roepen ze: hier om 'Friede', daar om 'Freude'. Zo kan de luisteraar die met de Missa *solemnis* niet dadelijk raad weet altijd tot het werk doordringen via de achterdeur van de hem vertrouwde Negende. Het Adagio zal hij terugvinden in de instrumentale voor- en tussenspelen, met name van het Sanctus... en de finale herkent hij bijna overal waar gezongen wordt. Het zal hem opvallen hoe weinig het uitmaakt of het koor nu zingt: 'Benedicimus te', of: 'Diesen Kuß der ganzen Welt'; sterker nog: 'Dominus Deus Sabaoth' of: 'Über Sternen muß er wohnen'. Hij herkent de abrupte tempo- en toonaardwisselingen, de voorliefde voor contrapunt, het ijle gemijmer van houtblazers... om maar te zwijgen van de primitieve, haast krampachtige uitbundigheid in een Gloria of een Ascendit, zo dicht naast de grote trom en de triangel van 'Froh wie seine Sonnen'.

Het is met de vrolijkheid van de late Beethoven als met de weinige lachende portretten van Rembrandt; hij brengt het vaak niet verder dan een grimas. De parallellen tussen op.123 en op.125 maken intussen ook duidelijk dat de mis gaver is dan met name de finale van de Negende; niet voor niets beschouwde Beethoven haar zelf als zijn meest doorwrochte werk. Er spreekt een enorme kracht uit, van het

Kyrie af - zo karakteristiek met zijn solostemmen die zich onmiddellijk, als individuen, losmaken uit de zingende 'gemeenschap der gelovigen' - tot het Agnus Dei toe, dat zijn 'Bitte um innern und äußern Frieden' actualiseert met een complete, en wat onthutsende veldslag in het orkest. De luisteraar zal zijn sterkste indruk misschien van het Credo krijgen. Het is minder een geloofsbelijdenis dan een, intens dramatische, biografie van Beethovens levenslange tegenspeler, de Held: niet Napoleon, of Florestan, of Egmont, maar hun aller samenvatting. Let maar op hoe de geloofsartikelen die niet op Christus zelf betrekking hebben - Heilige Geest, Kerk, Doopsel - afgedaan worden in een handvol maten, en nog verstopt ook onder het gebeier van een steeds herhaald Credo. Maar tevoren horen we, zien we bijna, hoe de Held, vanuit zijn majesteitelijk één-zijn met de vader (omnipoten-tem!) afdaalt als met gigantische sprongen (des-cendit) naar hun mysterie van zijn menswording (even de a-dominant, leeg, pianissimo, als aan het begin van de Negende). Hij heeft voor ons geleden (passus!, passus!, daar weet Beethoven over mee te praten), maar verrees uit zijn graf en voer ten hemel (ascendit: geen sprongen nu, gewichtloze schreden). Terug zal hij keren om te oordelen (koper!, judicare) de levenden - ze bewegen - en de doden - stil -. Waarna we altijd bij hem blijven: Et vitam venturi saeculi, amen; misschien de geweldigste fuga die er sinds Bach is geschreven - al mag het slot van het Gloria er ook zijn.

'Läßt sich das singen?' Wel degelijk. En beluisteren. En benaderen, en liefhebben, zij het niet zonder slag of stoot. De *Missa solemnis* is een eenzaam stuk, en niet alleen zoals de hoogste top van een bergketen eenzaam is. Doofheid kan beide rijbanen blokkeren: de patiënt kan de wereld, maar de wereld ook de patiënt, niet steeds meer volgen. De Beethoven die zijn gehoor volledig verloren heeft, herleidt zijn idioom steeds meer tot een communicatie met zichzelf en zijn godheid alleen. Zonder het te willen, getuige het motto dat hij zijn mis meegaf: 'Von Herzen - möge es wieder - zu Herzen gehn'. Wil het werk die weg kunnen volgen, dan zal ook de luis- teraar daar moeite voor moeten doen. Hij zal op zijn beurt het spoor terug moeten zoeken naar het hart, vanwaar de mis is vertrokken.

Er is veel muziek - vooral buiten de biechtgrage negentiende eeuw - die het goed, of zelfs beter, kan stellen zonder biografisch commentaar. Voor de *Missa solemnis* lijkt enige notie van de omstandigheden, de religiositeit, en vooral de isolatie van Beethovens laatste levensjaren, bijna onontbeerlijk.

Hélène Nolthenius

*Latijn voor 'luister!'. Kent u een sponsor met een toepasselijker naam?
Audi wenst u een luisterrijke avond.

Kyrie

Assai sostenuto (Mit Andacht)

Kyrie eleison.

Andate assai ben marcato

Christe eleison.

Tempo I

Kyrie eleison.

Gloria

Allegro vivace

Gloria in excelsis Deo. Et in terra pax hominibus bonae voluntatis.

Laudamus te. Benedicimus te. Adoramus te. Glorificamus te.

Meno Allegro

Gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam.

Tempo I

Domine Deus, Rex coelestis, Deus Pater omnipotens. Domine Fili unigenite, Jesu Christe. Domine Deus, Agnus Dei, Filius Patris.

Larghetto

Qui tollis peccata mundi, miserere nobis. Qui tollis peccata mundi, suscipe deprecationem nostram. Qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis.

Allegro maestoso

Quoniam tu solus Sanctus. Tu solus Dominus. Tu solus Altissimus, Jesu Christe. Cum Sancto Spiritu

Allegro ma non troppo e ben marcato – Poco più Allegro
in gloria Dei Patris. Amen.

Credo

Allegro ma non troppo

Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium. Credo (Et) in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum. Et ex Patre natum ante omnia saecula. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo. Genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelis.

Adagio

Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine:

Andante

Et homo factus est.

Adagio espressivo

Crucifixus etiam pro nobis: sub Pontio Pilatus passus, et sepultus est.

Allegro

Et resurrexit tertia die secundum Scripturas.

Allegro molto

Et ascendit in coelum: sedet ad dexteram Patris. Et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos: cujus regni non erit finis.

Allegro ma non troppo

Credo (Et) in Spiritum Sanctum, Dominum, et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per Prophetas. Credo (Et) in unam sanctam catholicam et apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum baptismam, in remissionem peccatorum. Et exspecto resurrectionem mortuorum.

Allegretto ma non troppo –

Allegro con moto – Grave

Et vitam venturi saeculi. Amen.

Sanctus

Adagio (Mit Andacht)

Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus, Deus Sabaoth.

Allegro pesante

Pleni sunt coeli et terra gloria tua.

Presto

Osanna in excelsis.

Praeludium (Sostenuto ma non troppo)

Andante molto cantabile e non troppo mosso

Benedictus, qui venit in nomine Domini. Osanna in excelsis.

Agnus dei

Adagio

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi: miserere nobis. Agnus Dei:

Allegretto vivace – Allegro assai

(Bitte um innern und äußern Frieden)

Tempo I – Presto – Tempo I

Dona nobis pacem.

Biografieën

De sopraan **Luba Orgonasova** werd in 1990 door Herbert von Karajan uitgenodigd voor de rol van Merzelina in een Salzburger Festspiele-productie van *Fidelio*. In 1991 vertolkte zij de rol van Konstanze in een productie van *Die Entführung aus dem Serail* onder leiding van John Eliot Gardiner. Daarna was zij onder meer Donna Anna in producties van de opera's van Wenen en Parijs, Giunia in Mozarts *Lucio Silla* (Salzburger Festspiele) en Aspasia (*Mitridate*, Covent Garden), Gilda (*Rigoletto*, Bonn en Berlijn) en Amina (Bellini's *La sonnambula*, VARA-Matinee 1992). Luba Orgonasova werkte mee aan de bejubelde uitvoering van *Don Giovanni* in het Holland Festival 1994.

De mezzosopraan **Bernarda Fink** werd geboren in Buenos Aires. Nadat zij in 1985 een prijs had gewonnen bij het Nuevas voces liricas-concours vertrok zij naar Europa. Het afgelopen decennium is zij actief geweest op operabühne én concertpodium. Zij vertolkte rollen bij het Grand Théâtre de Genève, de Tsjechische Nationale Opera en De Nederlandse Opera. Zij trad op met orkesten als de London Philharmonic, het Gewandhausorchester Leipzig, de English Baroque Soloists, het Residentie Orkest en I Solisti Veneti. Zij was te gast tijdens de Salzburger Festspiele en de Berliner Festwochen.

De tenor **William Kendall**, die studeerde bij onder anderen Robert Tear en Peter Pears, heeft de afgelopen twintig jaar nauw samengewerkt met John Eliot Gardiner. Hij was betrokken bij vijf cd-producties van Gardiner, waaronder de unanimiteitsopname van de *Missa solemnis*. Kendall trad de afgelopen jaren op tijdens het Holland Festival, de Proms in Londen, het Festival van Vlaanderen en het Internationale Berlioz Festival in Lyon. Bij het Edinburgh Festival 1993 vertolkte hij de hoofdrol in Janáček's *Sarka* en hij zong tijdens de editie van 1994 de rol van Florestan in Beethovens *Leonore*.

De bas **Alastair Miles** maakte zijn operadebuut in 1985 als Trulove in *The Rake's Progress*. Daarna zong hij bij de Wiener Staatsoper (Giorgio in *I Puritani*), de opera van San Francisco (Raimondo in *Lucia di Lammermoor*), De Nederlandse Opera (Figaro in *Le nozze di Figaro* onder leiding van Nikolaus Harnoncourt), Glyndebourne (rollen in o.a. *Simone Boccanegra*, *Capriccio* en *Die Zauberflöte*) en Covent Garden (*Parsifal*, *Viaggio a Reims*, *Fidelio*, *Rigoletto*). Miles is ook actief op het concertpodium. Hij werkte samen met dirigenten als Giulini, Muti Masur, Norrington, C. Davis en Rattle.

John Eliot Gardiner is één van de weinige dirigenten die (met succes) het hele muziekspectrum bestrijken, van hele vroege tot hedendaagse composities. Na zijn studie bij o.m. Nadia Boulanger begon hij een intensieve concertpraktijk met de door hem opgerichte Monteverdi Choir (vanaf 1964), Monteverdi Orchestra (1968-'78) en English Baroque Soloists (vanaf 1978). Ook vervulde hij gastdirigentschappen in vrijwel alle Europese landen en de Verenigde Staten. In de periode 1981-'83 was hij eerste dirigent van het Vancouver Orchestra en leidde hij opera-opvoeringen in het Royal Opera House en in de English National Opera. Van 1983 tot 1988 was Gardiner muzikaal directeur van de Opéra de Lyon waarmee hij o.m. baanbrekende opvoeringen verzorgde van *Pelléas et Mélisande*. John Eliot Gardiner, die als artistiek directeur betrokken is bij het Göttinger Händel Festival en het Veneto Musica Festival, werd in 1991 chefdirigent van het orkest van de Norddeutscher Rundfunk in Hamburg. De afgelopen jaren stond hij voor het Koninklijk Concertgebouworkest, het Chamber Orchestra of Europe, de orkesten van Boston en Cleveland en de Wiener Philharmoniker.

Het **Monteverdi Choir** werd in 1964 in Cambridge door de toenmalige student John Eliot Gardiner opgericht voor een uitvoering van Monteverdi's *Mariavespers*. Het koor maakte een aantal baanbrekende tournees buiten Engeland, waarbij in een aantal gevallen de muziek van grote componisten werd teruggebracht naar hun plaats van herkomst; Monteverdi in Cremona, Mantua en Venetië, Händel in Halle, Rameau in Dijon, Bach in Ansbach, Bruckner in St. Florian. Het Monteverdi Choir heeft inmiddels meer dan honderd plaatopnamen op zijn naam staan.

Het **Orchestre Révolutionnaire et Romantique** werd in 1990 opgericht door John Eliot Gardiner om de authentieke-uitvoeringspraktijk uit te breiden naar de negentiende en vroege twintigste eeuw. Doel was, aldus Gardiner in een manifest ter gelegenheid van het eerste optreden in Londen, 'om opwindende nieuwe perspectieven te bieden op een repertoire dat heden ten dage al snel afgezaagd klinkt'. Gardiner voerde met het orkest alle symfonieën van Beethoven uit (en nam ze op voor cd), evenals een reeks werken van Berlioz, waaronder de *Messe Solennelle*.

COLOFON

Holland Festival
Kleine-Garmanplantsoen 21
NL-1017 RP Amsterdam
telefoon 31 (0)20.627 65 66
telefax 31 (0)20 620 34 59
e-mail: hollfest@xs4all.nl
internet:
<http://park.org/Netherlands/events>

Basisontwerp: Studio Anthon Beeke
Opmaak: Berendina Bakker
Eindredactie: Peter Janssen
Drukwerk: Stadsdrukkerij Amsterdam

Hoofdbegunstiger

VSF FONDS

Stichting VSB Fonds steunt initiatieven in de Nederlandse samenleving met een sociale, culturele of educatieve strekking, evenals projecten op het gebied van natuurbehoud. Aldus geeft het Fonds opnieuw inhoud aan de oorspronkelijke maatschappelijke idealen van VSB Bank.

Sponsors

Achmea
AT&T Foundation
AT&T/Unisource
Audi/Pon's Automobielhandel B.V.
Buma/Stemra
Coopers & Lybrand
Deloitte & Touche Management Consultants bv
Dommelsche Bierbrouwerij B.V.
Koninklijke Ahold nv
Mediamax Group B.V. Amsterdam
NOG Verzekeringen
Stadsdrukkerij Amsterdam
De Lotto/Stichting de Nationale Sporttotalisator
Vrij Nederland
de Volkskrant B.V.
Wereldhave n.v.

Subsidiënten

Ministerie van OCenW
Ministerie van Economische Zaken
Ministerie van Buitenlandse Zaken (afdeling Internationale Culturele Samenwerking)
Gemeente Amsterdam
NCDO Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling

Fondsen

Fonds voor de Scheppende Toonkunst

Holland Festival Vriendenkring

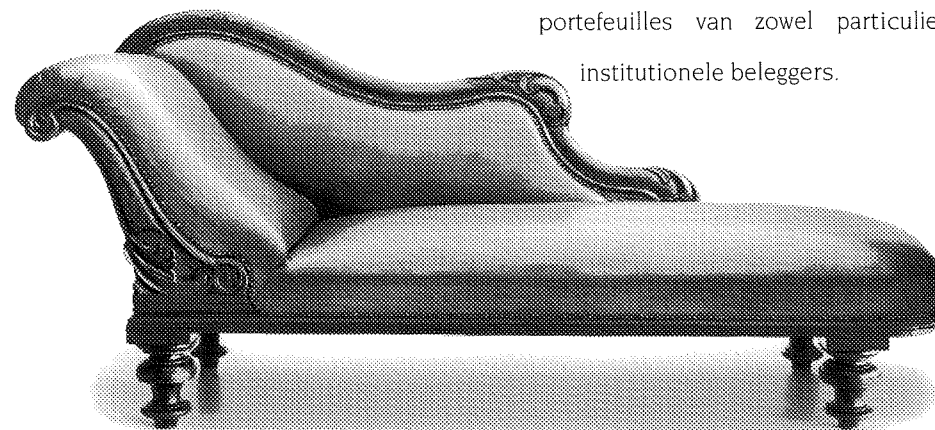
Alcatel Nederland BV.
Amsterdam RAI
Delta Lloyd Verzekeringsgroep NV
EOE-Optiebeurs
Hillen & Roosen B.V.
Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam-Haarlem
Koninklijke Ahold nv
Koninklijke Nederlandse Toeristenbond ANWB
Koninklijke PTT Nederland NV
De Nederlandsche Bank N.V.
Nederlandse Credietverzekering Maatschappij
NOG Verzekeringen
Rabobank
SENS Stichting Exploitatie Nederlandse Staatsloterij
VNU B.V.
Stichting VSB Fonds

de Volkskrant

De zichtbaarheid van het Holland Festival is vergroot door de Stadsdrukkerij Amsterdam

Ik heb een probleem. Ik heb een miljoen.

Als u zich wel eens afvraagt in hoeverre u later nog ruim kunt leven van het miljoen reserve dat u nu hebt, is het logisch dat u daar even met een specialist over wilt praten.

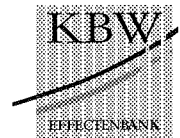
Dat u uw miljoen aan een fundamentele analyse wilt onderwerpen. Tot het geen probleem meer is, maar een zekerheid waar ook op de lange termijn prima mee te leven valt. Optimaal rendement vraagt om

intensief beheer van uw portefeuille.

Zelf beheren is echter ofwel risicovol ofwel te safe. Bovendien kost het zeer veel tijd. Terwijl een bank voor dagelijkse zaken de persoonlijke aandacht niet kan geven die u verdient.

KBW Effectenbank is specialist. En beheert als zodanig beleggingsfondsen en portefeuilles van zowel particuliere als institutionele beleggers.

Al ruim 10 jaar met succes, met hoog rendement en vooral zonder veel risico. U bent uitgenodigd voor een sessie bij ons op de Effectenbank voor een persoonlijke fundamentele analyse. Bel voor een afspraak: 020-6261811.

KBW Vermogensmaatwerk.
U de maat, wij het werk.

KBW Effectenbank N.V., De Ruyterkade 113, 1011 AB Amsterdam, tel. 020 - 6261811.